

POSLEDNJE REČI JEDNE PESNIKINJE

(razgovarao Nikolas O'Konel)

Deniz Levertov, pesnikinja koju su čitaoci jako voleli i koja je uticala na nekoliko pesničkih generacija, preminula je 20. decembra 1997. Ona je utrla put pesništvu koje je spojilo čvrst, suvoparni i objektivni stil imažističkih pesnika sa melodijom i usmerenosti na metafizičke teme pesnika kao što je T. S. Eliot. Poput svog učitelja, Vilijama Karlosa Vilijamsa, Levertova se posebno isticala u direktnom prikazivanju određenog objekta, ali je ipak otišla korak dalje darujući tim objektima metafizičko značenje. Rođena je u Engleskoj, ali se nakon Drugog svetskog rata sa svojim suprugom doselila u Ameriku. Poslednje godine života provela je u Sijetlu (Vašington) u blizini jednog od svojih najvećih uticaja, planine Rainier.

Tokom života, Levertova je objavila više od dvadeset knjiga poezije, ali i knjiga prevođa i eseja. Poslednja objavljena dela su *The Life Around Us: Selected Poems on Nature* i *The Stream & the Sapphire: Selected Poems on Religious Themes* (New Directions, 1997).

Intervju koji sledi nastao je 27. oktobra 1997. u domu Levertove, u prijatnoj atmosferi jedne kuće od cigle u Parku Stjuard, predgrađu Sijetla. Levertov je zadržala britanske manire – mek akcent, zaverenički ton pun humora i ljubav prema Earl Grey čaju sa mlekom i šećerom, koji je služila tokom našeg razgovora.

O'Konel: *Kada si počela da pišeš poeziju?*

Levertov: Još kao dete.

Zašto si je pisala?

Imala sam tu potrebu.

Nikada se nisi zapitala zašto?

Ne.

Jesi li bila dobra u tome?

Zapravo, pisanje sam držala u tajnosti. Još od malena sam znala da ću pisati poeziju. Takođe sam mislila da ću biti slikarka, a nekoliko godina sam se bavila i baletom. Ali kada imaš pravo zanimanje, mnogo drugih stvari ostaviš po strani, a ostane ti ono glavno.

Kako si ovladala veštinom pisanja?

Pisanjem i uz mnogo čitanja.

Jesi li imala nastavnike?

Ne. Gotovo uopšte nisam pohađala školu. Majka mi je kod kuće držala lekcije. Nikada nisam išla u školu, izuzev u baletsku.

Kako je to uticalo na tvoj pristup poeziji?

Mislim da je uticalo pozitivno. Nikada nisam morala da čitam nešto što ne želim, ili da pišem ako ne osećam potrebu za tim. Naravno, potičem iz veoma obrazovane i načitane porodice. Odrasla sam u kući punoj knjiga gde je svako nešto čitao. Tako su se provodile porodične večeri. Bilo je to nalik na Viktorijansko detinjstvo.

Mi nismo bili engleska porodica. Moji roditelji su živeli na različitim mestima, a ljudi koji su nas posećivali poticali su iz najrazličitijih delova Evrope.

Moj otac je bio hasidski Jevrej, njegovi preci su bili vrlo pobožni. Prešao je u hrišćanstvo za vreme studija u Nemačkoj. Pre nego što sam se rodila, nastanio se u Engleskoj i postao anglikanski župnik. Bio je veoma poznat propovednik i učen čovek, ali kad niste sa Oksforda ili Kembridža, Itona ili Heroua, onda ne znaju šta s vama. Zbog svega toga sam osećala da sam deo Evrope, premda obožavam englesku prirodu i književnost.

Kada si počela da objavljuješ?

Prvu pesmu sam objavila kada sam imala šesnaest godina. Prvu knjigu *The Double Image*, 1946. Pisala sam je u periodu između svoje sedamnaeste i dvadeset prve. Izašla je kad sam imala dvadeset dve godine. Tada sam još uvek živela u Engleskoj.

Da li je Vilijam Karlos Vilijams bio jedan od velikih ranih uticaja?

Dok sam bila tek početnica koja je pokušavala da se snađe u Americi, njegov uticaj je bio vrlo direktan, podražavala sam ga. To se može videti u nekim mojim ranim pesmama. Vrlo je očigledno. Upada u oči.

Bila sam mu veoma draga i bio je zapanjen time što neko ko ga razume i piše na način koji je on odobravao, potiče iz Engleske. Bio je prilično antiengleski nastrojen.

Prvi put sam čitala Vilijamsa u jednoj knjižari u Parizu. Moj drugi bivši muž i ja smo tada tamo živeli. Otprilike tada sam počela da čitam Vilijamsa i Stivensa.

Šta ti se dopalo u njegovom pisanju?

Kada sam stigla u Ameriku, doživela sam nedijagnostikovan kulturološki šok. Sve se u Americi razlikovalo, pa i tempo kojim ljudi hodaju i pričaju. Mi smo pre toga živeli stu-

dentskim načinom života u Parizu, u pansionima, sa roditeljima, nismo vodili tipičan bračni život. Onda smo došli ovde. Odjednom sam zatrudnela. Morala sam da naučim kako da kupim sve potrebne namirnice sa jako malo novca i tome slične stvari.

Vilijams me je na neki način uveo u pesnički razvoj. Ukazao je na nov način upotrebe jezika. Njegovi eseji i ideje su uticali i na mene. A kada sam ga upoznala, postao mi je dobar prijatelj.

Da li te je na isti način privlačio i T. S. Eliot?

Odrasla sam sa T. S. Eliotom kao značajnom figurom i počela sam da ga čitam pomalo prerano. Uticao je na mene postepeno. Tokom odrastanja, smatrali smo ga engleskim pesnikom, kao što smo Henrija Džejmsa smatrali engleskim romanopiscem. Zanimljivo je vratiti se na taj period. U to vreme su se predstave o književnosti u Engleskoj i u Americi razlikovale. Ali nakon što sam se upoznala sa poezijom Vilijamsa, zbilja sam se odmakla od Eliota jer on klone na kraju svakog stiha. Tek sam nedavno počela ponovo da cenim Eliota.

Da li ti biraš teme u svojoj poeziji ili one biraju tebe?

Vrlo je mali udeo namernog u onome što radim.

Da li je odabir planine Rainier za temu bio nameran?

Ne, počela sam da živim ovde i tako je došlo do toga. I dalje pišem pesme o tome.

Zaklela sam se da nikad neću otići na tu planinu da je ne bih oskrnavila. Ljudi bi trebalo da prestanu da gaze po njoj, ostavljaju smeće za sobom i da prestanu da u divljim prostorima traže utočište. Trebalo bi da dopuste da se divljina vrati sama sebi.

Kako nastaju tvoje pesme o planini Rainier?

Kada se planina vidi, uglavnom je to iz radne sobe ili sa prozora u kuhinji. Kada idem u park, često stavim u džep papir i olovku. Obično nešto nastane tokom šetnje.

Ideja ili stih?

Stih, nekad i više stihova. Nekad i čitava gruba verzija pesme.

Kako nastaje izmenjena verzija?

Zavisi. Nekad uvidim da interpunkcija nije na mestu, ili da podela na stihove nije dobra, nekad poželim da nešto dodam ili izbacim. Ako nešto ručno prepisuješ pre nego što otkucaš, onda već praviš male izmene. To je neposredan kreativni proces koji nestaje upotrebom računara. Jer pesma na računaru izgleda završeno. Programu na računaru nije potrebno onoliko vremena koliko je potrebno dok se reči ručno ispisuju dok su ruke povezane

za vaše telo. To je nešto posve drugačije. Ljudi ne razumeju da je ovakav proces rada deo samog kreativnog procesa.

Da li svesno biraš slike koje koristiš u pesmi?

Ne. Pišem poeziju već decenijama. Kada govorimo o procesu pisanja, onda sam prinuđena da kažem: „Prvo uradiš ovo. Pa onda ono. Pa onda zastaneš. Pa onda uradiš ovo.“ Međutim, ove stvari se preklapaju i ulivaju se jedna u drugu. Moramo koristiti linearan opis za proces koji je sve samo ne linearan, koji je pun intuitivnog i koji se osvrće za sobom dok teče. Ali o procesu se govori kao da je to sled razboritih događaja samo zato jer je tako prigodno, inače oni to nisu.

Šta je sa zvukom u pesmi? Kako radiš na tome?

Za to je potreban dobar sluh, ali isto tako je bitno da se napisano čita naglas. Čak i ako imaš dobro razvijeno unutrašnje uho postoje neke nezgodne stvari koje se uočavaju tek kad se izgovore naglas. Nekad se moraju makar u sebi promumlati. Dok ispisujem reči, dosta mumlam.

U eseju „Beleške o organskoj formi“¹ govoriš o pronalaženju forme koja proističe iz iskustva. Da li je to ono što pokušavaš da postigneš u svakoj pesmi?

Da, to je otkriće, biti toliko usredsređen na formu koja tek nastaje. Kritičari uvek govore tako promišljeno, kao da pesnici pišu na isti način na koji ljudi pišu književnu kritiku. Tako se ne piše ni poezija, ni proza.

Neke pesme nastanu i nije im potrebno dorađivanje. Pojave se niotkuda. Treba prepoznati da su one završene i ne kvariti ih dorađivanjem. Ovo svakako nije slučaj sa svakom pesmom. Ali je pogrešno misliti da svaka pesma mora da prođe mnogo dorađivanja. Trebalo bi razviti poverenje u veštinu pisanja, nakon nekog vremena bavljenja time.

Da li naglašavanje metafizičkog aspekta tvoju poeziju razlikuje od poezije Vilijama Karlova Vilijamsa?

U njegovoj poeziji postoji veliki udeo metafizičkog koji čitaoci i kritičari nisu zapazili. Zalepe se za ta prokleta crvena kolica i one glupe šljive i ne vide dalje od toga.

U eseju „Neke srodnosti sadržaja“ govorila si o tome kako si prihvatila cilj pesnika sa severozapada da se utope u nešto veće od sopstvenog ega, u njihovom slučaju, u prirodu. Pokušavaš li to isto u svojoj poeziji?

¹ Prevod ovog eseja Levertove se može naći u časopisu za poeziju „Agon“, broj 9, 2010. (www.agon-casopis.com) (Prim. prev.)

Nadam se da je tako. Definitivno mi je dosadio ja pa ja tip pesama „Nađi prljavštinu pa je zakopaj“ pesma Šeron Oulds koja je uticala na ljude da pronađu neke jezive događaje u svom životu, bilo da su se oni desili zaista ili ne. U vreme kada su Robert Louel i En Sexton bili uzori početnicima, bilo je nužno provesti neko vreme na psihijatrijskom odeljenju da bi mogao da postaneš pesnik. Sada je potrebno da si bio zlostavljan. Savršeno dobro znam da mnogo ljudi jeste bilo zlostavljano, nesreća je u tome što se to koristi kao propusnica za postajanje pesnikom. Definitivno mi je dosta tog egotizma.

Da li ta potreba za utapanjem ega u nešto veće podrazumeva duhovno tragalaštvo, bilo ono eksplicitno religijsko ili ne?

Mislim da podrazumeva, složićete se? To lebdi u vazduhu. Kada sam počela da pišem eksplicitno hrišćanske pesme, pomislila sam da sam izgubila jedan deo čitalaca. Ali zapravo nisam. Mislim da je zanimanje za religiju reakcija na ludački, racionalistički optimizam koji prati razvoj novih tehnologija. Taj optimizam je ponavljanje u dvadesetom veku onih stavova iz devetnaestog veka kada su ljudi verovali da će vodena para, elektricitet i telefon dovesti do nekakve utopije. Danas dosta zavisimo od tehnologije, a namerno ignorisanje činjenice da tehnologija upropaštava prirodne resurse može da se završi uništenjem života na ovoj planeti, a onda ćemo morati da krenemo ispočetka bez nje. Naš etički razvoj ne prati tehnološki razvoj. To osećanje duhovne gladi jeste podsvesna reakcija na svu tu tehnološku euforiju.

Da li ti iskustvo pesničke inspiracije pomaže da zamisliš kako je to biti religiozan?

Može se reći. Kada se zaista udubiš u proces pisanja pesme, to može postati vid molitve.

Da li je molitva slična pesničkoj inspiraciji, u tom smislu da se ne može proizvesti na silu, već je moraš čekati i nadati joj se?

Morate usmeriti svoju pažnju na to. Zaista sam bila zapanjena otkrićem toga koliko su duhovne vežbe Svetog Ignjacija de Lojole bliske osmišljavanju neke slike u poeziji ili prozi. Usmeriš svoju pažnju na neki deo Hristovog života. Pokušаш da osmisliš tu scenu uz pomoć mašte, smestiš sebe tamo. Ako je to Via Dolorosa,² moraš da se zapitaš da li si jedan od učenika? Ili si slučajan prolaznik? Da li si posmatrač koji voli da gleda sa strane kao što su ljudi nekad gledali vešanja? Utvrdiš ko si i gde ti je mesto, a onda posmatraš ono što vidiš.

Izvornik: O'Connell, Nicholas. At the Field's End: Interviews with 22 Pacific Northwest Writers (University of Washington Press, 1998). Preštampano u Poets & Writers Magazine (maj/jun 1998).

(Sa engleskog prevela Ivana Maksić)

² Put suza. (Prim. prev.)